

Tilburg University

In de barning der tijden

Cobbenhagen, M.J.H.

Published in:
Maandschrift Economie

Publication date:
1940

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Cobbenhagen, M. J. H. (1940). In de barning der tijden. *Maandschrift Economie*, 5(9), 433-440.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

ECONOMIE

Tijdschrift voor Algemeen Economische
Bedrijfs-Economische en Sociale Vraagstukken

Vijfde Jaargang

Aflevering 9

Juni 1940

In de barning der tijden

door

Prof. Dr. M. J. H. COBBENHAGEN

Wie heeft zich in de zware uren en dagen die we hebben doorgemaakt, niet bezonnen op zich zelf, zijn leven van het verleden, zijn taak voor de toekomst? Allen hebben we geleerd andere en betere maatstaven aan te leggen, dan we in de sleur van het vorige leven gewoon waren te gebruiken. Velen zijn uit de zware leerschool van het lijden en het leed, uit de verootmoediging tegenover God, den Heer, Wiens raadsbesluiten de levensgang der volken en der eenlingen bepalen, gelouterd en als betere mensen te voorschijn gekomen. Wanneer die velen stand houden en met open ogen voor de nieuwe realiteit en met open harten voor hun medemensen en voor het welzijn van allen hun taak volbrengen, dan kan het zijn, dat het vele lijden en het vele gebed, waarvan de verdiensten niet verloren gaan, het toekomstige werk bevruchten en uiteindelijk leiden tot een winst, waarvan de omvang, nu de rechtmatige droefheid om de offers, die zijn gebracht, overweegt, thans moeilijk kan worden beseft en overzien. Ook de beoefenaar der maatschappelijke wetenschappen — en hij niet het minst — wordt tot bezinning gedrongen.

Bezinning, waarop? Mijn antwoord is: bezinning op de vraag: waar staan we. Dat is nuttiger en reëler dan het mijmeren over de vraag: waar gaan we heen. Er zijn verschillende redenen aan te geven voor dit antwoord. Een voor de hand liggende reden is, dat men over de toekomst weinig of niets kan zeggen. Het is nog een open vraag, of een dergelijk gewelddadig ingrijpen in het wereldgebeuren, als deze oorlog is, de stromingen op maatschappelijk gebied, die in het verleden bestonden, geheel zal negeren en, zoals menigeen reeds

waagt te voorspellen, een geheel nieuwe wereld zal brengen, ook op maatschappelijk gebied. De wereldoorlog van 1914 tot 1918 heeft ook diep ingrijpende gevolgen gehad, maar bij mijn weten op economisch en sociaal gebied toch geen lijnen getrokken, waarvan de aanzetten niet reeds in het verleden waren terug te vinden. Het tempo der verwezenlijking der aanwezige tendenties werd verhaast, in de aanvang zelfs zo sterk, dat het niet overal kon worden bij gehouden. Zal het nu anders gaan? Zal de mensheid thans wel gereed zijn, om een radicale omzwaai te maken en zal zij in staat zijn op economisch en sociaal gebied een tempo te verdragen, dat gelijk op het tempo in de militaire operaties, hetwelk hoofden en harten in angstige spanning houdt? We moeten het definitieve antwoord aan de toekomst overlaten. Maar hoe de nieuwe ontwikkeling ook zal uitvallen, of zij zal aanknopen aan bepaalde tendenties en reeds ten dele verwerkelijkte stromingen uit het verleden, dan wel nieuwe, thans in de werkelijkheid nauwelijks gekende banen zal inslaan, in beide gevallen is en blijft bezinning op het verleden noodzakelijk. In het ene geval, omdat in de aanzet en de ontwikkeling van het verleden de potenties zijn gelegen, die in de toekomst tot verwerkelijking zullen worden gevoerd, in het andere geval, omdat, wie op verantwoorde wijze aan de toekomstige ontwikkeling zal hebben mee te werken — en dat zijn we allen op eigen plaats — nieuwe richtlijnen en nieuwe waarden zal hebben te toetsen aan de beginselen en de waarden, in het verleden verworven en toegepast, en aan de resultaten hunner verwerkelijking.

Het vorige nummer van dit tijdschrift lag gereed, toen de oorlogsramp over ons land kwam. In het eerste nummer, dat daarna verschijnt, moge dan de schrijver, als een bezinning voor hem zelf en wellicht ook voor de lezers, enkele gedachten ontwikkelen. Geheel in de lijn van het voorgaande, waarin de noodzakelijkheid werd betoogd van de bezinning op de oude waarden, als uitgangspunt en toetssteen voor het nieuwe, zullen de gedachten geen nieuwe en voor den lezer onbekende zijn, een herhaling in enigszins andere vorm van wat, verspreid in de verschenen jaargangen van dit tijdschrift en in enkele andere geschriften, reeds werd geschreven.

Dat ook in de landen, waarin nog geen anti-kapitalistische economische organisatievormen waren doorgevoerd, de wer-

kelijkheid der moderne kapitalistische maatschappij reeds lang niet meer beantwoordde aan het denkschema, dat in het begin der 19e eeuw werd opgesteld en in de theoretische economie nog steeds werd gebruikt, kan aan een aandachtig beschouwer der economische werkelijkheid niet zijn ontgaan. In de herziening van doelstellingen en middelen der economische maatschappij, in het ene land radicaler en vollediger, dan in het andere, openbaarde zich de drang van andere gedachten dan in de onmiddellijk voorafgegane tijd hadden overheerst, openbaarde zich de onweerstaanbare opmars van een nieuwe tijd. Onweerstaanbaar ondanks tegenstand, nog steeds geboden uit oude stellingen, omdat de kracht der beginselen de aandrift was en een veranderde en nog steeds veranderende economische realiteit zich aanbood met hare nieuwe problemen, die met de oude middelen niet meer waren op te lossen. Met de veranderingen in de structuur en de voorwaarden der economische maatschappij, met de wijziging ook in het inzicht in het economisch gebeuren was het de plicht van den econoom de economische theorie binnen het nieuwe kader te plaatsen en, zonder miskening van het in het verleden opgebouwde wetenschappelijk apparaat en met aanvaarding van het blijvende in de oude inzichten en resultaten en na zorgvuldige analyse van de veranderingen, een nieuwe synthese te ontwerpen.

Wanneer men nu een economisch systeem kan omschrijven als een geheel, dat gedragen wordt door een bepaalde geest en doelstellingen, tot welker verwerkelijking bepaalde organisatievormen en uitvoeringswijzen worden geschapen, dan zullen de veranderingen in een economisch systeem zich in deze het systeem bepalende elementen moeten openbaren. Het machtigste economische systeem, dat de wereld ooit heeft gekend, is het kapitalistische. Het heeft in de loop der eeuwen verschillende fasen doorlopen en doet zich daardoor in zijn concrete verschijningsvorm niet steeds op dezelfde wijze voor. In de ene fase staan sommige eigenschappen scherper op de voorgrond dan in een andere. Doch één kenmerk heeft het kapitalistisch stelsel steeds getypeerd en scherp afgebakend tegenover de niet-kapitalistische stelsels en wel dit, dat het kapitalistisch stelsel het economische als een zelfstandig en onafhankelijk doel nastreeft. De geest van het kapitalisme is individualistisch en rationalistisch, hetgeen leidt tot ontken-

ning van binding en ondergeschiktheid aan hogere, objectieve normen. De kritiek op het kapitalistisch stelsel heeft zich vaak geuit op punten, die geen aan het systeem inhaerente fouten waren, fouten, die in andere stelsels even goed kunnen en zullen voorkomen, die stammen uit de onvolkomenheid der mensen, de moeilijkheid der problemen of de onvoldoende controle op het menselijk handelen, doch het systeem niet raken. De strijd echter tegen de verabsolutering van de economische doelstellingen, de poging om de horizontale gelijk-schakeling van alle menselijke doelstellingen, die het individualisme huldigt, te vervangen door een verticale verbondenheid der doeleinden in een rangorde, ontleend aan de uit de rede en de openbaring gekende objectieve normen, gaan rechtstreeks in tegen het systeem. Synthese der doeleinden is dit vaker genoemd, om aan te duiden, dat de afzonderlijke doeleinden van lagere en hogere rang niet tot een onherkenbaar geheel worden samengesmolten, doch met eigen aard en eigen waarde worden opgenomen in een samengesteld geheel, waar ieder doel zijn eigen plaats heeft. Het economische doel, van nature en dus niet naar individuele willekeur ondergeschikt aan andere, objectief hogere doeleinden, heeft in het synthetisch geheel een dienende plaats. Deze opvatting verwerpt de individualistische leer, dat het de individuele mens is, die naar eigen subjectief inzicht en autonoom de rangorde der doelstellingen bepaalt. De mens en de gemeenschap zijn onderworpen aan de normen van het goddelijk wereldplan, welke de Schepper aan de mensheid door rede en de openbaring doet kennen. Niet gering zijn de moeilijkheden, die zich voordoen, wanneer concrete oplossingen moeten worden geboden, waarbij de gekende beginselen wel leiding geven, zonder echter het concrete antwoord onmiddellijk te bieden. De verabsolutering van het economische doel der afzonderlijke onderneming, de proclamatie van de ondernemingsrentabiliteit als de doorslaggevende norm, heeft de vraagstukken en hun oplossing op ingenieuze wijze vereenvoudigd. Maar hier is waarlijk de eenvoud niet het kenmerk der waarheid. Want de vereenvoudiging is gegaan ten koste van een gedeelte van de essentiële inhoud dier vraagstukken, immers met negatie van de verhouding van het ondernemingsdoel tot andere en hogere doeleinden, uit wier verband het niet mag worden los gemaakt. Het is geen wonder, dat men op die wijze tot con-

crete normen kan geraken. Maar daarmee is niet uitgemaakt, dat deze normen voldoende zijn. Het is dan ook misplaatst en het getuigt niet van inzicht in de problemen, waarom het gaat, wanneer men van degenen, die een bewuste ordening van het economisch leven voorstaan met inachtneming en doelbewuste nastreving van hogere doeleinden, dan de onderneming op zich zelf dient, normen eist, die aan eenvoud en concreetheid niet onderdoen voor de norm der hoogste ondernemingsrentabiliteit. Want tegen dit simplisme gaan juist de bezwaren. Door de vervolmaking van het geldwezen en de herleiding van alle goederen en diensten tot marktobjecten, waardoor deze in geldprijzen tot uitdrukking kunnen worden gebracht, is men er in geslaagd de factoren, waarmee de onderneming op zich zelf te maken heeft, de factoren derhalve, die productie en afzet bepalen, te quantificeren. Daardoor is een steeds verfijnder calculatie mogelijk geworden, die door de concurrentiestrijd werd geeist en, eenmaal ingevoerd, deze steeds heviger prikkelde. Qualiteitsverschillen, die aan een nauwkeurige vergelijkbaarheid in de weg stonden en die een uniforme waarderingswijze onmogelijk zouden maken, werden eenvoudig uitgewist door de factoren, die binnen het kader der kapitalistische onderneming vergelijking behoeften, als marktobjecten te behandelen en aldus te quantificeren. Qualiteitsverschillen, ook wezenlijke, werden tot quantiteitsverschillen gereduceerd. Het meest bekende voorbeeld is wel, dat de arbeid als marktwaar werd behandeld, hetgeen niet anders kan dan door de arbeid los te denken van den individuen mens, een procedé, dat in de economische wetenschap uit zucht naar quantificering van alle in het economische optredende relaties moet worden verklaard. Zo werkte men eveneens het verdelingsprobleem weg, dat immers zou gerezen zijn, wanneer de arbeiders, hoofd- en handarbeiders, als deelgenoten zouden zijn opgetreden in de eind-verdeling der opbrengst en dat niet opgelost kan worden met de rekenkunde van de markt. Hoezeer dan ook voor een goed economisch beheer moet worden gestreefd naar nauwkeurige calculaties en derhalve naar uitdrukking van de te vergelijken factoren in quantiteiten, men kan en mag niet elementen pogen te quantificeren, die naar hun aard daarvoor niet in aanmerking komen. Men mag evenmin die elementen, omdat ze niet met quantitative nauwkeurigheid én concreetheid uitdrukbaar

zijn, verwaarlozen bij de wetenschappelijke bestudering der economische werkelijkheid. Alle maatstaven en richtsnoeren, die aan het algemeen welzijn zijn ontleend, die derhalve betrekking hebben op de bereiking van de doeleinden-synthese, missen de mogelijkheid van quantitative bepaling. Sociale rechtvaardigheid en sociale liefde, die volgens de encycliek „Quadragesimo Anno” de richtsnoeren dienen te zijn van het economisch handelen, kunnen niet in rekenkundige formules worden vastgelegd, die door iedereen kunnen worden ingevuld met de concrete gegevens en daarna toegepast. Wil er ooit weer een wereld ontstaan, die Gods eer en 's mensen eeuwige bestemming waard is, dan zal de mensheid weer begrip moeten krijgen van de hoge christelijke waarden van rechtvaardigheid en liefde, dan zal de band, die de aardse doeleinden en strevingen met de bovenaardse in wezen verbindt, ook in de beleving weer moeten worden hersteld. De leiding van een door de ware, christelijke beginselen gedragen overheid kan daarbij ook in het economische leven niet worden ontbeerd. Dan pas heeft het veel misbruikte woord: ordening zijn eigenlijke en diepe zin. De kern van de ordening in deze zin ligt in de oplossing van dit probleem: hoe kunnen die talrijke min of meer zelfstandig naast elkaar staande doeleinden en dientengevolge de lagere en hogere doelorganisaties en gemeenschappen, die deze doeleinden nastreven, tot een synthese worden gebracht. Dat is de betekenis van de door iedereen aangevoelde noodzaak, dat een nieuw economisch systeem van een nieuwe geest, die de oude christelijke is, en van nieuwe doelstellingen moet zijn doortrokken.

Een economisch systeem, zo werd boven reeds gezegd, heeft ook zijn eigen organisatievormen en uitvoeringswijzen. Een systeem-verandering zal zich wel allereerst dienen te openbaren in geest en doelstellingen, maar zal tevens haar invloed uitoefenen op organisatievormen en uitvoeringswijzen. In vroegere artikelen in dit tijdschrift zijn als de kenmerken van een economisch systeem, dat de rechtvaardigheid en de liefde als de leidende beginselen erkent en voldoet aan de eisen van economische mogelijkheid en doelmatigheid, de volgende opgesomd: a) noch geheel vrij, noch geheel gebonden, doch een mengvorm van vrijheid en gebondenheid; b) niet gecentraliseerd, maar gedecentraliseerd; c) niet eenvormig, maar veelvormig en gedifferentieerd. In een stelsel

van publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie kan, naar ik meen, aan deze eisen worden voldaan. In een beschouwing in het vorige nummer van dit tijdschrift over enige nieuwe economische litteratuur is er op gewezen, dat het oordeel over de economische mogelijkheid en over de graad van economische doelmatigheid van niet-kapitalistische stelsels voor de behoeften van de moderne tijd, zeer bemoeilijkt werd door het ontbreken van de empirie. Daarin is echter een verandering van betekenis gekomen door de experimenten met andere stelsels of, niet zo ver gaande, met maatregelen van min of meer ingrijpende aard. R. Mossé in „L'économie collectiviste” en H. Laufenburger in „L'intervention de l'état en matière économique” doen belangwekkende pogingen, om de verkregen resultaten in de niet-kapitalistische stelsels te beoordelen en de organisatievormen op hun doelmatigheid te toetsen en te vergelijken met de kapitalistische organisatievormen. De voortzetting van dergelijke studies is van de grootste betekenis, om te kunnen achterhalen, wat van de organisatievormen, die in de loop der eeuwen in de economische sector der maatschappij zijn ontstaan, gehandhaafd moet blijven, om het economisch leven te kunnen doen functioneren en wat veranderd kan en tevens moet worden, om geschikt te zijn als middel te dienen voor de bereiking van andere doelstellingen. Ik ben niet blind voor de, wegens de korte duur van de economische experimenten met niet-kapitalistische systemen nog betrekkelijke, waarde dier bevindingen, ik onderschat, geloof ik, de moeilijkheden van een dergelijk onderzoek niet, wanneer ik het vertrouwen uitspreek, dat er geen onafzienbare tijd nodig is, om tot betrouwbare resultaten te geraken, indien de in de theorie en de praktijk van het economisch leven geschoolden, eensgezind daaraan hun krachten zouden wijden. De overtuiging, dat de stoffelijke en de geestelijke belangen der mensheid op het spel staan, de overtuiging, dat zonder de bewuste erkenning en nastreving van de synthese der doeleinden de rechtvaardigheid en de liefde weer opnieuw zullen worden verkracht, moet toch de wil en de krachten kunnen wekken tot deze daad. Wanneer dat het resultaat zou mogen zijn van de vreselijke les, die met Gods toelating, de wereld bezig is te ondergaan, dan zouden, in de grote dimensies der wereldgeschiedenis gezien, de ontzagelijke offers, hoewel ook dan nog bitter en al te groot, althans niet te ver-

geefs zijn gebracht. Alleen een betere, weer naar God gekeerde mensheid kan een resultaat zijn, dat, met de maatstaven der eeuwigheid gemeten, wellicht evenredig zou mogen heten aan het rampzalige gebeuren van deze tijd. Bezinnen we ons op onze verantwoordelijkheid: van de gevolgtrekkingen, die we uit de zware uren van deze tijd zullen hebben getrokken en in daden zullen hebben omgezet, nu en in de toekomst, zal ons geslacht eens strenge rekenschap worden gevraagd.